

Stinzenplanten en Friesland zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden maar ze komen oorspronkelijk meestal van elders. Ze zijn ooit door reizigers meegenomen en in de Friese parken, tuinen en landgoederen aangeplant.

Tekst: Gilberto Squizzato

Bloeiende winterakoniet bij een Friese boerderij (Foto: Wolverlei/Martin Stevens)

Van Padua naar Swichum

Waar komen stinzenplanten vandaan en wie heeft deze pareltjes hier naartoe gebracht? Die vraag is niet altijd te beantwoorden. De interactie tussen bewoners van de Europese landen is door de eeuwen heen zo intensief geweest dat die vraag grotendeels in de historische mist zal blijven hangen. Toch ontstaat soms een windvlaagje dat deze mist enigszins wegblaast.

Viglius van Aytta

De winterakoniet is de eerste bloeier die soms al in januari de parken en tuinen versiert. Dit kleine plantje heet in het Fries Ayttablomke, genoemd naar de Aytstaste. Deze state stond in Swichum, een dorp ten zuiden van Leeuwarden, vanaf de 15^e eeuw tot het jaar 1794, daarna werd deze helaas gesloopt. De state werd tot het einde van de 17^e eeuw

door de familie Aytta bewoond. De meest bekende van de deze familie is Wigle van Aytta, (1507-1577), later 'Viglius' genoemd. Deze man staat bekend als een van de belangrijkste Friezen aller tijden. Hij was humanist, rechtsgeleerde en staatsman en had grote invloed in het Europa van Karel V. In 1532 werd hij, op 25-jarige leeftijd, hoogleraar aan de Universiteit van Padua, een Noorditaliaanse stad in de provincie Veneto.

Piè di gallo

Padua, de stad waar ik zelf gestudeerd heb, ligt in de Po-vlakte naast een prachtig heuvelgebied, de Colli Euganei. Op deze heuvels hoort de 'piè di gallo', zo heet winterakoniet in het Italiaans, bij de wilde flora. Volgens 'Plants of the World' van Kew is de winterakoniet in Italië,

Frankrijk, voormalig Joegoslavië, Bulgarije, Libanon en Syrië wild. Of hij in Frankrijk inheems is wordt door sommige Franse flora's in twijfel getrokken, in andere Franse flora's wordt hij niet eens genoemd. De kans dat de plant uit Italië is meegenomen is dan ook zeer aannemelijk.

Botanische tijdgenoten

In de tijd waarin Viglius leefde begon ook de bloeitijd van de Kruidenboeken en in 1545 ontstond in Padua de eerste botanische tuin ter wereld. Tijdgenoten van Viglius waren illustere botanici zoals Mattioli, Dodonaeus, De Lobel en Clusius. De Lobel verblijft in 1571/1572 in Padua en meldt in zijn kruidenboek dat de winterakoniet in de heuvels naast de stad voorkomt. Mattioli studeerde ook

Op zoek naar de oorsprong van het 'Ayttablomke'

in Padua en kende verschillende leden van de humanistische kringen onder wie Erasmus. Ook Viglius van Aytta kende Erasmus en correspondeerde regelmatig met hem. In die tijd wilden rijke vorsten en geleerden de parken van hun kastelen en states graag verrijken met exotische planten, er ontstond een levendige handel in. Het is dan ook goed mogelijk dat Viglius, geïnspireerd door zijn bijzondere netwerk, ook in kruiden geïnteresseerd was en groene souvenirs uit het buitenland naar zijn State in Swichum meenam.

Friese sagen

In zijn boek *'Frysk Sêgeboek III: Histoaryske Sêgen'* beschrijft S. J. van der Molen de bloei van duizenden winterakonieten op het erf bij de Ayttaplaats naast de kerk in Swichum. De lokale bewoners noemden deze plant 'Ayttablomke' en dat had zijn reden. Volgens hen had Wigle van Aytta vierhonderd jaar terug de plant meegenomen uit verre landen.

In het tijdschrift 'De Levende Natuur' (jrg. 2, feb. 1898) wordt voor het eerst melding gemaakt van de winterakoniet in Friesland. In maart 1897 brengt D. ter Haar een bezoek aan de boerderij in Swichum waar de Ayttafamilie heeft

gestaan. Hij beschrijft met poëtische bewoordingen de aanwezigheid van vele sneeuwklompjes en winterakonieten in de boomgaard. Meer dan een eeuw later heb ik zelf bij de boerderij kunnen verifiëren dat de soort daar nog steeds het vroege voorjaar met zijn gele bloemen inluidt.

Of de winterakoniet door Viglius van Aytta naar Friesland is gehaald is voornamelijk niet bewezen. Volgens de Stinzenplantenkenner D.T.E. van der Ploeg is dat zeer onaanvaardbaar omdat de groeiplaats in Swichum niet in de vroegere flora's van de Gorter, Meese, Van Hall of Bruinsma wordt vermeld. Maar is het ook goed mogelijk dat deze auteurs die plek niet kenden. Volgens Jac. P. Thijsse is het juist aannemelijk dat Viglius van Aytta de soort in Swichum heeft geïntroduceerd.

Tot slot

De historische mist blijft hangen, maar de contouren zijn nu zichtbaar. Wellicht zal DNA-onderzoek van het 'Ayttablomke' uit Swichum en de 'Pié di gallo' uit Padua hierin helderheid kunnen brengen.

Gilberto Squizzato is heemtuinbeheerder in Leeuwarden

Viglius van Aytta (Foto: Gilberto Squizzato)

Bloeiende winterakoniet (Foto: Machteld Klees)

Winterakoniet

Tekst: Gilberto Squizzato

Winterakoniet was altijd al een vroege voorjaarsbloeier, maar tijdens de laatste zachte winters kenmerken ze zich door extreem vroege bloei. Januari is al bijna de norm en soms zijn de gele bloemen al voor de knallen van oudejaarsavond te zien. Ook de naam verwijst naar de winterse bloei; *Eranthis* komt van het Griekse 'er' (lente) en 'anthos' (bloem), *hyemalis* (van de winter).

De eerste insecten

Op zonnige winterdagen gaan de bloemen open en luiden de komst van de lente in. Zo vroeg in het jaar zijn er niet veel andere bloemen te vinden en is de winterakoniet een

welkome nectarbron voor insecten. Voor de meeste insecten is het nog veel te vroeg, toch zijn er honingbijen, aardhommels, overwinterende vrouwtjes van de blinde bij (een zweefvlieg) en andere vliegen die op zonnige dagen gebruik maken van de sappige nectarbakjes van de winterakoniet.

Nectarbakjes

De bloem van de winterakoniet valt op door zijn glanzend gele bloemkroon, maar wat we zien zijn de geelgekleurde kelkbladen. De kroonbladen zijn omgevormd tot kleine bakjes, nectariën, die op zonnige dagen nectar afscheiden. Onder de bloem zit een opvallende 'halskraag' van groene schutbladjes.

::

In de tuin

Winterakoniet houdt van humusrijke klei of leemachtige bodems, niet te nat en vooral ook niet te droog. Hij groeit vaak in bossen en bosranden maar doet het ook prima in open velden. Wil je graag de echte winterakoniet (*Eranthis hyemalis*) in je tuin hebben, let dan op zijn dubbelganger, *Eranthis cili-cica*, afkomstig uit Turkije en Irak. Die twee lijken erg op elkaar, maar *Eranthis cilicica* heeft een ronde en gladde wortelstok, bronsgroene jonge bladen en een kleinere en fijner ingesneden 'halskraag'. De wortelstokjes van winterakoniet zijn gevoelig voor uitdroging, na aanschaf dus snel planten. Winterakoniet kan zich ook vermeerderen met zaad.